

ТИЖДЕНЬ ДВАДЦЯТИЙ

*****

Частка НЕ і префікси НЕ- та НЕДО-

Серед **службових частин мови**, які не можуть утворювати речення, але допомагають самостійним частинам речення це робити, є **частка**. Це слова на зразок *б, би, хай, нехай, аби, казна, бозна, хтозна* тощо.

Однією із часток є добре відоме тобі слово *не*. Це – **заперечна частина**. У поєднанні зі словами самостійних частин мови в реченні вона **заперечує** те, що ці слова називають, але водночас **не змінює їхнього лексичного значення**, наприклад:

Це стіл. – Це не стіл.

Хлопчик читає. – Хлопчик не читає.

Як бачиш із прикладів, цю **частку** з наступним словом ми пишемо окремо. У такий спосіб ми на письмі показуємо, що вона лише **заперечує** те, що названо наступним словом.

Увага!

Запам'ятай: частина *не* лише **ЗАПЕРЕЧУЄ**, але не міняє значення слова.

Частку *не* треба відрізнити від **префіксу не-**. Також від частини **префіксу недо-**, або від **частини кореня**.

Таким чином, **НЕ**:

- може бути словом – **часткою не**,
- може бути **префіксом не-**,
- може бути частиною складного **префікса недо-**,
- може бути частиною кореня деяких слів.

І через це **на письмі** нам тепер нелегко: в одних випадках *не* треба писати **окремо** від наступного слова, а в інших – **разом** із наступним словом.

Заперечує те, що названо словом (дію, предмет, ознаку, ознаку ознаки)	Утворюють слова з новим лексичним значенням	Є невід'ємною частиною слова , без якої слово в мові як самостійне не існує
Пишемо окремо від слова: не читати	Пишемо разом зі словом: немилий, недоробити	Пишемо разом : невдаха

Що ж робити? – Щоб визначитися, як писати **НЕ**, треба в реченні намагатися давати собі відповіді на такі питання:

- 1) Чи вживається слово без **не**?
- 2) Чи **не** є частиною префікса **недо-**?
- 3) Зі словом якої частини мови поєднуємо **не**?
- 4) Яка роль слова з **не** в реченні?
- 5) Чи слово з **не** – це нове слово, значення якого можна передати іншим словом без **не**?
- 6) Чи є в реченні протиставлення до слова з **не**?
- 7) Чи є в реченні пояснювальне слово до слова з **не**?

Якщо ти правильно даватимеш відповіді на ці питання, то завжди правильно писатимеш слова з **НЕ**!

Частку не- пиши окремо!

Повторимо ще раз: якщо **не** лише заперечує і не змінює значення слова – значить це частка і її треба писати **окремо**.

Частку не пишемо окремо з дієсловами (*не погодитися, не завершити*).

Слід запам'ятати дієслова, які без **не-** не вживаються (тут **не** є частиною кореня): **ненавидіти** (*≈ хейтити*), **нехтувати** (*≈ ігнорувати*), **неволити** (*≈ змушувати*).

мають **префікс недо-**, який означає неповноту виконання дії: **недобачати, недочувати, недолюбити, недосипати**.

У деяких випадках **не** з дієсловами може писатися **і разом, і окремо**. Це залежить від **значення слова**:

не здужати (*не змогти*) – **нездужати** (*≈ хворіти*)

не славити (*не прославляти*) – **неславити** (*≈ ганьбити*)

не покоїтися (*не бути похованим*) – **непокоїтися** (*≈ хвилюватися*)

не доїдати (*залишати частину їжі*) – **недоїдати** (*≈ жити впроголодь*)

Довідник. Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури), 5 клас

Треба також відрізнити дієслово з часткою **не має** від слова **немає (нема)**. Як їх розрізнити? – Дуже просто! Перед тим як писати спробуй підставити слово **нема**.

Немає троянд без колючок. ≈ **Нема** троянд без колючок.

Книжка язика **не має**, а розуму навчає. ≠ Книжка язика **нема**, а розуму навчає.

Крім того, тобі може допомогти в цьому твої знання про **односкладні безособові речення**, у яких немає **підмета**. Слово **немає** в таких реченнях є присудком: Немає настрою. Грошей немає. У мене нічого немає.

Префікс **не-** пиши разом!

Префікс **не-** пишемо зі словами разом. За допомогою цього префікса утворюють **нові слова**, тобто слова з **новим лексичним значенням**:

Вихідне слово	Слово з префіксом не- (префікс утворив слово з новим значення)
<i>гарний</i>	<i>негарний</i>

Слова з префіксом **не-** доволі часто можна замінити **синонімом** без **не-** або якимось **іншим словом, близьким за значенням**:

негарний – *бридкий*,

недобро – *зло*,

недостатньо – *мало*,

незроблений – *забутий*.

*****

Риторичне запитання

Спілкуючись, ми інколи намагаємося увиразнити наше мовлення, зробити його більш пристрасним, емоційним. Для цього можна використовувати різні **художні засоби**, про деякі з яких ти вже багато знаєш, наприклад, про **вигуки**, **синоніми** й **антоніми**, про **епітети** й **порівняння** тощо. Крім них, є ще один дуже-дуже ефективний засіб увиразнення мовлення – **риторичні запитання**.

Риторичне запитання – це таке запитання, на яке відповідь проста й очевидна або на яке відповіді з якихось причин не можна дати взагалі. Зазвичай **метою риторичного запитання** є нагадування слухачам / читачам чогось загальновідомого або активізація їхньої уваги, посилення емоційності викладу тощо.

Наприклад, на **запитання** *Чи є сенс вчитися читати?* можна зовсім не відповідати, бо всі чудово знають, що вчитися завжди є сенс, бо без уміння швидко й вдумливо читати ніхто не може досягти успіху в житті. Саме тому й можна сказати, що запитання *Чи є сенс вчитися читати?* є **риторичним**.

На запитання *Хто любить, коли все не до ладу?* також можна не відповідати, бо, мабуть, немає таких людей, яким би подобалося, щоб усе було догори дриґом і бозна-як.

А от на питання *Що буде з людством через мільйон років?* відповіді не можна дати, тому що ніхто насправді не знає, що буде навіть через день... Усі подібні запитання є **риторичними**.

Слово *ритор* походить від грецького *ῥήτωρ* «ритор, викладач ораторського мистецтва; оратор, доповідач» і споріднене з грецьким *εἶρω* «говорю; роблю застереження». Таким чином, **риторичні запитання** – це запитання, які часто вживають у своєму мовленні ритори.

Риторичні запитання особливо часто використовують у **публічних промовах**, а також у **поезіях**. Завдяки цьому збільшується **емоційність тексту**, слухачі / читачі ніби стають співрозмовниками, хоча й не відповідають вголос на ті **риторичні запитання**, які ставить **промовець (ритор)** чи **поет**.

Іноколи в межах одного речення автор може поставити відразу цілу низку **риторичних запитань** – і тоді емоційний ефект ще більше зростає.

Це можна, наприклад, відчутти в одній зі **строф вірша Максима Рильського «Слово про рідну матір»**, у якому поет розмірковує про Україну та любов до неї українців. Ось ця **строфа-шестивірш**:

*Хто може випити Дніпро,
Хто властен виплескати море,
Хто наше злото-серебро
Плугами кривди переоре,
Хто серця чистого добро
Злобою чорною поборе?*

Читаючи (чи чуючи) ці рядки, так і хочеш вигукнути: *«НІХТО й НІКОЛИ Не зможе випити нашого Дніпра, не виплескає нашого Чорного моря, не забере наш золотий хліб і не знищить у наших серцях чисте добро й любов до Вітчизни!»*.

Отака сила **риторичних запитань**!

*****

Додаток, означення та обставина

Ти вже багато знаєш про різноманітні **прості речення** і вмієш визначати в таких реченнях **граматичну основу** – **головні члени речення**:

- підмет і присудок** (у двоскладних реченнях);
- лише підмет** (в односкладних називних (номінативних) реченнях);
- лише присудок** (в односкладних присудкових – означено-особових, неозначено-особових, узагальнено-особових і безособових).

Головні члени речення, як ти добре пам'ятаєш, – це те, без чого речень не буває. Проте якби речення склалися лише з головних членів, то нам важко було б спілкуватися, адже світ такий складний і в ньому все-все взаємопов'язане. Тому дуже часто ми **поширюємо граматичну основу** простого речення іншими **членами речення**, які називають **другорядними**.

Другорядні члени речення – це **форми слів**, які залежать від **підмета або присудка** або **одна від одної** й доповнюють зміст простого речення новою інформацією, наприклад:

Діти читають.

Діти читають книжку.

Діти читають цікаву книжку.

Діти читають завзято цікаву книжку.

Другорядні члени речення бувають трьох видів:

- 1) **додаток** – підкреслюємо так: _ _ _ _ _;
- 2) **означення** – підкреслюємо так: .....
- 3) **обставина** – підкреслюємо так: .....

Щоб утворилося граматично правильне просте речення всі його члени мають бути **пов'язані** між собою **інтонацією, змістово й граматично**.

Члени речення пов'язуємо між собою **граматичним зв'язком** так:

- головні** (підмет і присудок) – **взаємним** (координація) зв'язком,
- другорядні** (додаток, означення та обставина) – **підрядним** зв'язком.

Який граматичний зв'язок?	Що пов'язує?	Як ставимо питання?
Взаємний, (координація) – це двобічний зв'язок	Підмет і присудок	Від підмета до присудка і навпаки
Підрядний – це однобічний, односпрямований зв'язок від головного слова до залежного	Підмет з другорядними членами речення, які залежать від нього	Від головного слова до залежного
	Присудок з другорядними членами речення, які залежать від нього	
	Другорядні члени речення, які залежать один від одного	

Про **зв'язок між головними членами речення** ти вже добре знаєш, тож поговорімо зараз докладно про зв'язки, які виникають у простому реченні, коли в ньому з'являються **другорядні члени речення**.

Однак перш ніж перейти до розмови про це, згадаймо дещо про **словосполучення** – «будівельний матеріал» речень.

Словосполучення, як ти пам'ятаєш, – це **мінімальна синтаксична (реченнєва) одиниця**.

Звідки з'являються ці словосполучення? – Виявляється, що вони утворюються тоді, коли ми до головних членів речення додаємо другорядні або коли ми до другорядних членів речення додаємо ще одні другорядні члени речення. Для прикладу візьмімо таке речення:

Учитель читає учням дуже цікаву книжку про пригоди Алі.

Скільки в ньому **словосполучень**? – Виявляється, що в ньому, **крім граматичної основи**, аж **шість словосполучень**.

- 1) *учитель читає* (граматична основа – підмет і присудок);
- 2) *читає учням*
- 3) *читає книжку*
- 4) *цікаву книжку*
- 5) *дуже цікаву*
- 6) *книжку про пригоди*
- 7) *про пригоди Алі*.

Тож виходить, що, коли ми далі говоритимемо про другорядні члени речення, нам треба буде вміти швидко визначати словосполучення, помічаючи **зв'язки між членами речення**.

Додаток

Залежне слово в словосполученні, яке називає або вказує на предмет, на який спрямована названа дієсловом дія або щодо якого відбувається ця дія, називають **додатком**.

Додаток у реченні підкреслюють пунктирною лінією:

відклала (що саме?) роботу.

Додатками найчастіше є іменники без прийменників, до яких ставлять усі відмінкові питання іменника, крім питання називного відмінка:

Що саме?
Що саме?

Я читаю книжку. Мама гортає журнал.

Водночас **додатками** можуть бути й іменники з прийменниками, а також займенники, а інколи навіть дієслова:

З ким?
Кого?
Що саме?

Брат говорить із другом, Сестра чує мене. Тато любить читати.

Увага!

Іменники в реченні можуть бути різними членами – і підметами, і присудками, і додатками, і означеннями, і обставинами.

Як же розрізнити, де, наприклад, підмет, а де додаток тощо? Для цього треба передусім пам'ятати деякі прості речі, а саме:

- іменник-підмет** завжди відповідає на питання ХТО? ЩО?;
- іменник-додаток** завжди відповідає на непрямі питання іменника: КОГО? ЧОГО? ДО КОГО? ДО ЧОГО? ВІД КОГО? ВІД ЧОГО? КОМУ? ЧОМУ? КИМ? ЧИМ? НА КОМУ? НА ЧОМУ? тощо;
- іменник**, до якого можна поставити і питання **дodatка**, і питання **означення**, буде зазвичай **означенням**;
- іменник**, до якого можна поставити і питання **дodatка**, і питання **обставини**, буде зазвичай **обставиною**.

Головне пам'ятай: щоб визначити члени речення варто добре розуміти зміст речення.

Додаток назвали «додатком» тому, що **додаток** у реченні – це **назва додаткового предмета** поряд з іншим, основним, головним, предметом, який виступає підметом

Означення

Залежне слово, яке називає **ознаку** того предмета, який названий **головним словом**, називають **означенням**.

Означення в реченні підкреслюють **хвилястою лінією**:

книжка (яка?) цікава.

До означень зазвичай ставлять питання *який? чий? котрий?*

У реченні **означення** найчастіше виражене **прикметником**:

Яку?

Чий?

Хлопець читає цікаву книжку. Дівчина гортає татів журнал.

Крім того, **означення** може бути виражене **займенником**, **порядковим числівником** або **іменником** (без прийменника і з прийменником):

Чию?

Котрий?

Хлопець читає свою книжку. Дівчина гортає десятий журнал.

Чию?

Який?

Я читаю книжку подруги. Брат читає комікс без текстів.

Обставина

Залежне слово, яке називає **обставини**, за яких відбувається дія або протікає процес чи існує стан, а також спосіб дії або ознаку ознаки, називають **обставиною**.

У реченні **обставину** підкреслюють **лінією «тире-крапка»**:

прочитав (як?) швидко.

Обставин, за яких відбуваються певні дії, процеси чи існують певні стани, ознаки в житті, дуже-дуже багато. Тому **обставинних питань** теж чимало. Вони можуть стосуватися:

- часу:** коли? з якого часу? допоки?
- місця:** де? звідки? куди?
- причини:** з якої причини? чому? навіщо?

Означення стосуються в реченні іменників або займенників, які називають предмети або вказують на предмети.

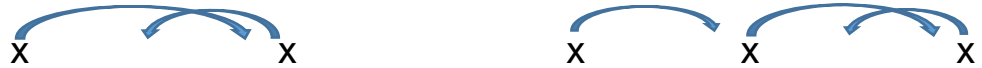
Обставини чимось подібні до означень, однак означення стосуються предметів, а обставини стосуються дій або інших ознак.

Довідник. Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури), 5 клас

- мети:** з якою метою? для чого?
- наслідку:** який наслідок?
- умови:** за якої умови?
- допусту:** незважаючи на що? попри що?
- міри й ступеня:** якою мірою? наскільки? як сильно?
- способу дії:** як? яким чином?

Найчастіше **обставини** в реченні виражені прислівниками:

Як? Якою мірою? Коли? Коли саме? Коли саме?

Я читаю дуже швидко. Тovarиш приходив учора пізно ввечері.

Крім того, **обставинами** можуть бути **іменники** (без прийменника або з прийменником) та **дієслова**:

У який спосіб? Де? З якою метою?

Я читаю шпiоном в бiблiотецi. Тovarиш зайшов почитати.

Уміння правильно встановлювати **зв'язки між членами речення** допомагає правильно розуміти **зміст простого речення**. І навпаки, **розуміння змісту речення** завжди допоможе тобі правильно визначити **члени речення**.

*****

Як частини мови «дружать» у реченні

Частини мови «дружать» між собою або не дуже. Щоб зрозуміти, яка частина з якими «дружить», а хто не дуже хоче «товаришувати» одне з одним, спочатку пригадаймо, які є **частини мови** і чим кожна з них особлива.

Як ти чудово пам'ятаєш, у нашій мові виділяють **10 частин мови**.

Особливості		Частина мови	
Самостійні частини мови	Мають лексичне й граматичне значення	1	Іменник
		2	Прикметник
		3	Числівник
		4	Займенник
		5	Дієслово
		6	Прислівник
Службові частини мови	Мають лише граматичне значення	7	Прийменник
		8	Частка
		9	Сполучник
Особлива частина мови	Виражають почуття, волевиявлення мовця, не називаючи їх	10	Вигук

Кожна частина мови має якесь **значення**:

- 1) **іменник** – означає **предмети**;
- 2) **прикметник** – означає **ознаки предметів**;
- 3) **числівник** – означає **кількість предметів** або їх **порядок**;
- 4) **займенник** – указує на **предмети, ознаки, кількість чи порядок предметів**, але не називає їх;
- 5) **дієслово** – означає **дії, процеси** або **стани предметів**;
- 6) **прислівник** – означає **ознаки** або **дій, процесів** чи **станів предметів**, або **ознаки** ознак предметів, або **ознаки** самого себе;
- 7) **прийменник** – допомагає **іменнику** виражати граматичне значення відмінка;
- 8) **частка** – допомагає самостійним **частинам мови** утворювати речення з додатковим значенням або служить для утворення окремих граматичних форм;

- 9) **сполучник** – служить для зв'язку однорідних членів речення та частин складного речення;
- 10) **вигук** – виражає почуття, волевиявлення.

Уже з попереднього переліку **значень частин мови** тобі, можливо, стало зрозуміло, які частини з ким «дружать», однак уточнімо твої спостереження.

Почнімо з іменника і дієслова. Із цих слів можна створити **речення** без допомоги слів інших частин мови:

Дівчинка читає. Хлопчик малює.

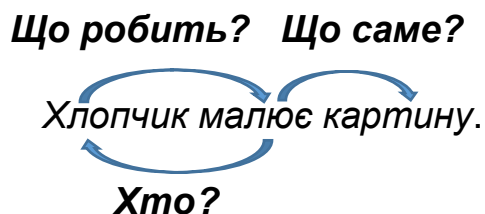
Як же ми з'ясуємо, що іменник і дієслово «дружать» у **реченні**? За допомогою **ПИТАНЬ!**

Питання від іменника до дієслова й від дієслова до іменника можна поставити в обидва боки.

Ти вже знаєш, що такий **граматичний зв'язок** виникає між **підметом і присудком** і називається він **взаємним, або координацією**.

У реченні крім іменника, який є підметом, може з'явитися ще **додатковий іменник**, який стає **додатком**:

Грамаіічній зв'язок між дієсловом, яке в реченні є присудком, і іменником, який є додатком, буде **однобічний**, тобто питання можна поставити лише від дієслова до іменника.

Отже, іменник і дієслово «дружать» одне з одним, **але не завжди поводять себе на рівних**. Однак це не заважає кожному, ніби королю, «світу».

«Свитою» іменника є **прикметники** й **числівники** (та інколи займенники або й самі іменники)

«Свитою» дієслова є **прислівники** й **додаткові іменники** (та інколи й самі дієслова)

«Королівство» іменника

Іменник, який є в реченні підметом, найчастіше має справу з **прикметниками** й **числівниками**. Слова цих частин мови так і називають – **іменні частини мови**.

Іменник, який є в реченні підметом, може утворювати з прикметниками, числівниками та займенниками словосполучення, і бути завжди головним словом, тому питання ставимо від іменника до прикметників, числівників та займенників:

Яка? *Чия?* *Скільки?* *Котра за порядком?*
красива книжка, моя книжка, трьох книжок, десята книжка.

Прикметник у такій «свиті» означає ознаку іменника, а **займенник** вказує на неї, не називаючи. **Числівник** означає кількість або порядок при лічбі. Тобто слова зі «свити» є **означеннями** до іменника.

Є, щоправда, **один «секрет»** у такого **іменника-«короля»**: коли він опиняється у реченні поряд з **кількісним числівником**, то вони починають «королювати» разом. Тому ми зазвичай не ставимо питання від іменника до кількісного числівника, а вважаємо їх **одним членом речення**:

Що лежить?

Три книжки лежать.

Що роблять?

Хто?

Мама читає три книжки.

Що робить? Читає що саме?

Довідник. Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури), 5 клас

Інколи іменник-«король» опиняється в реченні поряд з іншим іменником – і тоді один із них починає поводити себе як прикметник й виконує роль означення:

Яка?
Яка?

 сторінка книжки ≈ книжкова сторінка.

Дуже-дуже рідко до «свити» іменника-«короля» потрапляє прислівник, який насправді є «придворним» дієслова. Це буває тоді, коли мовці пропускають те, що і так зрозуміло (наприклад: розмова ведеться по-українськи):

Яка?
Яка?

 розмова по-українськи ≈ українська розмова.

«Королівство» дієслова

У «світі» дієслова-присудка два головних придворних – прислівники та іменники, які стоять не у формі називного відмінка:

Як?
Де?
Що саме?

 розмовляю по-українськи, читаю на ліжку, читаю книжку.

Як бачиш із прикладів, дієслово утворює з залежними словами словосполучення і тому запитання ставимо від дієслова. Залежні слова допомагають дієслову означити різне: *На що або кого саме спрямована дія?* (це **додатки**), *Коли? Де? Звідки? Куди? Як саме? З якої причини? З якою метою? З яким наслідком? Незважаючи на що?* відбувається дія чи процес (це **обставини**).

Крім того, інколи до «свити» дієслова може потрапляти інше дієслово. У цьому разі (як і у випадку з двома іменниками) одне з дієслів стає схожим на прислівник:

З якою метою?

 Дівчинка сіла читати.

Є ще один секрет у «королівстві» дієслова: виявляється **прислівники**, які є найпершими «придворними» дієслова, водночас можуть бути придворними ще й в іменників (про це вже було раніше сказано), а також у прикметників і навіть у самих себе:

Колись прислівник хотіли називати **придієслівником**, але виявилось, що він «дружить» не лише з дієсловами. Тому й став він **прислівником**.

Як? *Яку?*

Хлопчик з'їв дуже швидко надзвичайно смачну котлету по-київськи.

Як? *Якою мірою?*

Отакі-от справи в «королівствах» іменника й дієслова!

*****

Цілісний і перерваний формати текстів

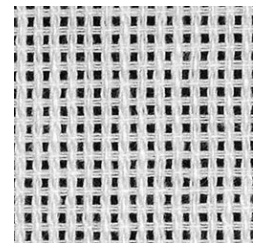
Як ти, мабуть, знаєш, слово **текст** – це **іншомовне слово**. Воно запозичене з німецької мови, де є таке слово, як *Text* (до речі, усі іменники в німецькій мові пишуть із великої літери).

Свою чергою німецьке *Text* походить від латинського *textus* «текст», яке розвинулося з латинського *textus* «тканина; зв'язок, сполучення», пов'язаного з *texere* «ткати, плести», спорідненим з давньоіндоєвропейським словом *tákṣati* «обтісує, обробляє, теслярує», авестійським *tašaiti* «створює», грецьким *τέκτων* «тесляр» та праслов'янським *tesati* «тесати».

ТЕКСТІЛЬ, -ю, іменник чол. роду – загальна назва ткацьких виробів з натуральних і хімічних волокон, а також пряжа та сировина для них. Як ти здогадуєшся, слова **текст** і **текстиль** є історично спільнокореневими.

Якщо образно уявити, що таке **текст**, зважаючи на походження цього слова, то можемо сказати, що **текст** – це **тканина, сплетена зі слів**. Ця «тканина» може бути **суцільна, цілісна**, а може бути, наприклад, **у дірочку чи сіточку**.

Якщо тобі вдалося уявити текст саме так, то ти дуже просто зрозумієш, чому тексти за специфікою організації в них **інформації** поділяють на **цілісні** та **перервані**.

Цілісні тексти – це **тексти**, що зазвичай складаються з речень, які своєю чергою організовані в **абзаци** та більші частини, такі як **параграфи, розділи, глави, книги** тощо. Прикладами цілісних текстів є **газетні повідомлення, повісті, казки, оповідання, вірші, поеми, відгуки й листи** тощо. До речі, твої есе та інші **твори** – це теж **цілісні тексти** (звісно ж, якщо ти їх добре створиш!).

Перервані тексти – це **тексти**, які організовані за певною **схемою, шаблоном**. Це, наприклад, **списки, переліки, таблиці, графіки, діаграми, рекламні оголошення, розклади, каталоги, покажчики й бланки** тощо. **Розклад уроків у твоїй школі, твій щоденник** – це теж приклади **перерваних текстів**.

Дата		Тематика		Вчитель	
№	Тема	№	Тема	№	Тема
1	Українська мова	1	Українська мова	1	Українська мова
2	Українська мова	2	Українська мова	2	Українська мова
3	Українська мова	3	Українська мова	3	Українська мова
4	Українська мова	4	Українська мова	4	Українська мова
5	Українська мова	5	Українська мова	5	Українська мова

Крім цього, деякі тексти виникають шляхом **поєднання цілісного й перерваного форматів**. Про такі **тексти** кажуть, що вони мають **змішаний формат**. Такими текстами є, наприклад, **журнали, довідники, звіти**, де поряд із суцільними словесними частинами можуть бути подані різноманітні схематичні елементи (**схеми, таблиці, переліки, інфографіки** тощо).

*****

Епілог

Пригадай, чи бували в тебе в житті такі ситуації, коли після розказування друзям якоїсь історії тобі ще хотілося їм повідомити, що ж було далі, пізніше. Бувало таке? – Виходить, що ти знаєш, що таке **епілог**.

Увага!

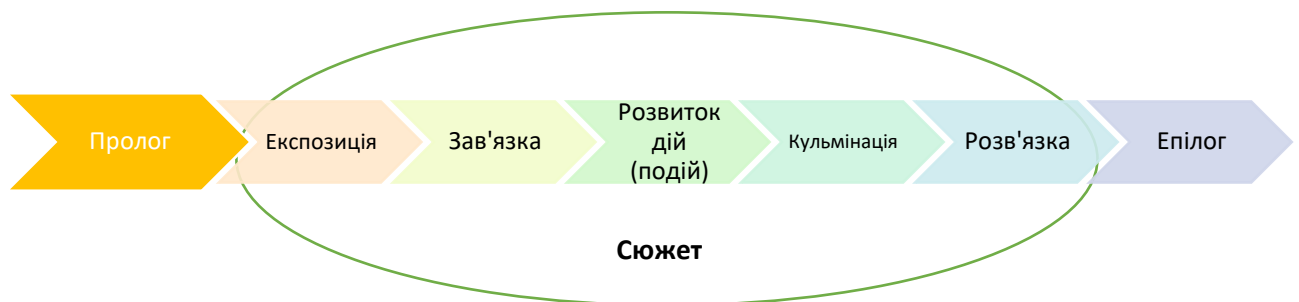
Іншомовне слово **епілог** походить від латинського *epilogus*, яке зводиться до грецького *ἐπίλογος* «висновок; кінець промови, післямова», пов'язаного з *ἐπιλέω* «додам, скажу після чогось, у кінці», утвореним із **префікса** *ἐπ-* «на-, до-, при-» та *λέω* «розповідаю, кажу».

Як **іменник чоловічого роду** слово епілог у **формі родового відмінка однини** має закінчення **-у**: *У цьому творі немає епілогу*.

У літературних творах **епілог** – це заключна частина, додана до завершеного художнього твору й не пов'язана з ним нерозривним розвитком дії.

Історично **епілог** був заключною частиною **давньогрецької трагедії**. Це зазвичай були **монологи** якихось героїв, які пояснювали глядачам суть подій, що відбулися, і просили публіку бути поблажливими до акторів і до вчинків дійових осіб.

Епілог – це те, що у творі протилежне **прологу** (грецьке *πρόλογος* «передмова») – вступній, початковій частині твору. Як **пролог**, так і **епілог** – це **позасюжетні компоненти** твору, так само як різноманітні **описи, відступи, екскурси** тощо.

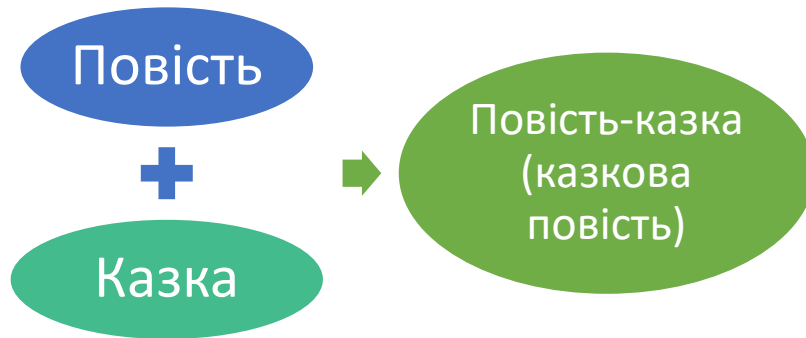
Чому ж **епілог** не є частиною сюжету? – Тому що в пролозі автор зазвичай розповідає про те, що відбулося після того, як **події сюжету** вже добігли кінці, логічно завершилися.

А навіщо автор це робить? – Бо він відчуває, що читачів може зацікавити, що ж далі відбулося з героями, яких вони полюбили, читаючи твір. Тому автор і пише: «А через п'ять (десять, двадцять...) років...». Це майже як у житті: ми завжди хочемо знати, що ж буде далі. Однак у житті, на відміну від книжок, стисло всього не розкажеш, тому всім нам про всі подальші події в житті доводиться дізнаватися лише тоді, коли вони відбуваються. Життя є життя...

*****

Повість-казка

Ти вже знаєш чимало про такі **епічні жанри**, як **казка** і **повість**. А тепер спробуй уявити, що відбудеться, якщо поєднати особливості цих жанрів... Уявляєш?

Авжеж, **повість-казка** виявиться зовсім **новим епічним жанром**. Це буде епічний (прозовий) твір, що поєднав особливості та ознаки **повісті** й **казки**.

Увага!

У **складному іменнику жіночого роду** *повість-казка* відмінюємо обидві частини: *повість-казка, п'овісті-казки, повістю-казкою, у повісті-казці, п'овісті-казкі, повістей-казок, повістям-казкам* тощо.

Що ж саме в повісті-казці буде від одного жанру, а що від іншого? Розібратися із цим нам допоможе табличка.

Як народжується повість-казка?

Казка:	Повість-казка	Повість:
<ul style="list-style-type: none"> - коротке оповідання, тобто невеликий сюжет; - невелика кількість персонажів; - персонажі можуть бути реальними або вигаданими (фантастичними); - часто вигаданий (фантастичний) світ і неймовірні події, а також чарівні предмети 	<h2>Повість-казка</h2>	<ul style="list-style-type: none"> - середній за обсягом твір, доволі великий сюжет; - багатенько різних персонажів; - зображення звичайних, реальних подій

Щоб уявити, що з цього виходить, згадай твори, деякі з яких тобі, можливо, уже навіть удалося прочитати: «Вінні-Пух» Алана Мілна, «Малюк і Карлсон» Астрід Ліндгрен, «Пригоди Чиполліно» Джанні Родарі, «Піноккіо» Карло Коллоді, «Мері Поппінс» Памели Треверс, «Чудова подорож Нільса з дикими гусьми» Сельми Лагерлеф, «Місце для дракона» Юрія Винничука, Галини Малик «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії» тощо.

Пригадалося? Тож тепер докладніше обговорімо особливості **повістей-казок**, скориставшись для цього **рубриками**.

□ Сюжет повісті-казки

Сюжет (подієвий ряд) повісті-казки зазвичай **більший**, ніж у звичайній казці. Тому в повісті-казці події тривають довше, вони заплутаніші й несподіваніші, а персонажів, звісно ж, більше.

Найчастіше події **повістей-казок** розвиваються як у **реальному світі**, так і у **вигаданому**.

□ Зміст повісті-казки

Повісті-казки зазвичай створюють для того, щоб на прикладі ніби казкових подій показати щось таке, що насправді важливе для людей у реальному світі. Навіщо **письменники та письменниці** так роблять? – Тому що в казковому світі все можна показати цікавіше й простіше. А завдяки цьому всі, хто прочитає повість-казку, усе добре зрозуміють.

□ Персонажі повісті-казки

Як і в казках, **персонажі** повісті-казки найчастіше виразно поділяються на дві групи:

- 1) **персонажі – звичайні люди** (дуже часто це діти), які живуть у звичайному світі, але потім із якихось причин потрапляють у казковий, неймовірний світ;
- 2) **персонажі – вигадані (чарівні) істоти чи предмети**, із якими звичайні люди, які потрапили в казковий світ, зустрічаються і намагаються розв'язувати проблеми, які виникають.

*****

Оказіоналізм

Можливо, тобі колись траплялося чути **вирази** на зразок таких: *Оце так okazія! З нами там трапилася така okazія! За такої okazії можемо й відпочити?* Як гадаєш, яке зі **словникових значень** у цих висловленнях має **багатозначне слово** *okazія* з-поміж трьох, які наведені нижче?

1. *Дивний випадок, незвичайна подія. // Те саме, що пригода. // Урочиста подія, звичайно непередбачена.*

2. *Зручний момент, випадок; нагода.*

3. *заст. Випадковий транспорт (підвода і т. ін.), яким можна по дорозі під'їхати куди-небудь, передати щось і т. ін.*

Якщо ти вчиш англійську мову, то, можливо, уже знаєш іменник *occasion*, який означає «випадок, нагода, пригода, шанс». Із цим словом є чимало сталих виразів, наприклад: *a special occasion* – нагода, *on the occasion* – у разі, на випадок тощо

Безперечно, у реченнях, наведених на початку цієї статті, слово *okazія* вжито в **значенні 2**.

Отже, якщо ти пригадав, що таке *okazія* нашою мовою або *occasion* англійською мовою, то тобі буде легко зрозуміти, що ж саме мають на увазі, коли говорять, що якесь слово є **оказіоналізмом**, або **словом-оказіоналізмом**. Це такі слова, яких немає в словниках, бо ми їх створюємо з якоюсь метою **за якоїсь слушної нагоди**.

Оказіоналізм (від латинського *occasionālis* «випадковий») – це авторський **новотвір** у вигляді слова, яке утворене за відомими чи оригінальними **словотвірними моделями (зразками)** для посилення **емоційності тексту, називання чогось невідомого** тощо.

Наприклад, усі ми знаємо назву нашої найбільшої річки *Дніпро* і, звісно ж чули слова, що утворені від цього іменника, як-от: *дніпровий, дніпровський, придніпровський, задніпровський, подніпровський, нижньодніпровський, дніпровці* та багато інших. Також ми всі знаємо, наприклад, слово *дїброва* та похідні від нього слова *дїбровка, дїбровний, дїбровський*. Усі ці слова є **загальноновживаними**, і ми можемо знайти їх у будь-якому **загальноновживаному тлумачному словнику**.

Водночас у тлумачних словниках ми не знайдемо таких іменників, як *дїбровість* і *дніпровість*, хоча ці слова й створені за відомим нам **словотвірним зразком** шляхом використання іменникового **суфікса -ість**. Чому ж ми не побачимо цих слів у тлумачному словнику? Бо вони обидва створені **Ліною Костенко** й використала вона їх у своєму вірші в таких рядках:

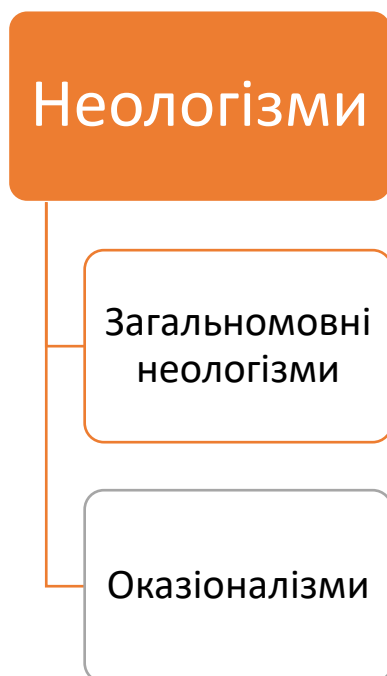
*У присмеркові доброї дїбровості
пшеничний присмак скошеного дня.
На крутосхлах срібної дніпровості
сїдлає вічність чорного коня.*

Тобто слова *дїбровість* і *дніпровість* – це не **загальноновживані слова**, а **оригінальні авторські новотвори** – слова, створені поетесою за нагоди. Завдяки своїй **новизні**, **незвичайності**, **емоційності** вони привертають нашу увагу як читачів.

Правда ж, красиво: *дїбровість*, *дніпровість*!

Оказіоналізми (авторські новотвори за нагоди) входять до такої групи слів, яку називають **неологізмами**.

Неологізми (від грецького νέος «молодий, новий» і λογισμός «судження, вислів») – це слова чи їхні окремі значення, а також вислови, які з'явилися в мові на якомусь етапі її розвитку й **новизну яких усвідомлюють мовці**. Якщо неологізм починає широко вживатися, то його вважають **загальнономовним неологізмом**, а якщо ж неологізм ужито лише в якійсь **окремій ситуації мовлення**, у якомусь **окремому тексті** чи якимось **окремим автором**, то тоді такий неологізм називають **оказіоналізмом**.

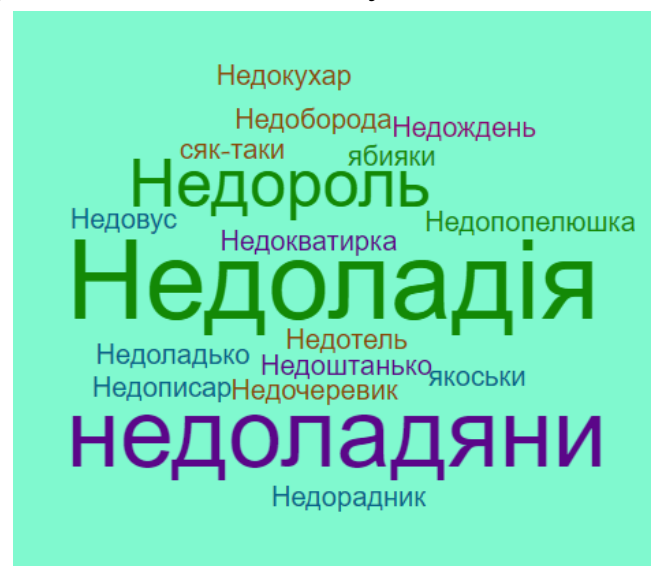

Із часом деякі **оказіоналізми** можуть ставати **загальноновживаними словами**, тобто такими словами, які починають вживати багато мовців, однак деякі так і залишаються **оказіональними**. Наприклад, слова *мрія*, *промінь* колись, на початку ХХ століття, були **оказіональними**, а зараз, на початку ХХІ століття, вони є звичайними загальноновживаними словами нашої мови. Так само ще зовсім недавно слова на зразок *есемесити*, *гуглити*, *блогувати* можна було вважати **оказіоналізмами**, а вже сьогодні – це **загальнономовні неологізми**, які стали нам звичними, які ми ледь не щодня вживаємо в нашому

мовленні. Тож, можливо, що поступово ці слова стануть звичайними словами нашої мови.

І наостанок. Хто ж саме може бути творцем нових слів – **оказіоналізмів**? Можливо, тільки **поети, письменники**, як, наприклад, **Галина Малик** у повістці-казці «**Аля в країні Недоладії**»? – Ні, не тільки вони є творцями нових слів!

Створити нове слово може **будь-який мовець**, який любить і знає свою мову, розуміє всі секрети **словотворення** й відчуває, що для вираження якоїсь думки потрібне

новеньке, свіже, оригінальне слово. Тобто творцем нових слів нашої мови можеш бути й ти!

Як же тебе можна буде назвати, якщо ти створюватимеш нові авторські слова, тобто **оказіоналізми**? – Можливо, **оказіоналістом** чи **оказіоналісткою**? (Цікаво, чи є такі слова? Чи, може, це теж оказіоналізм? Оце так питання!... Поміркуй!)

Увага!

Іменник чоловічого роду *оказіоналізм*, як і багато інших термінів із суфіксом **-ізм** на зразок *фразеологізм*, у **формі родового відмінка однини** має закінчення **-у**: *Ми ще ніколи не чули такого чудового **оказіоналізму**.*